

SATTUMUKSET JA TUTKIMUSPROSESSI

Miten tutkimusaiheet valikoituvat? Miksi yksi käyttää yhtä menetelmää ja joku toinen toista? Kuinka hyvin tutkimuksen tekoa voi suunnitella etukäteen? Mitä kaikkea tutkimuksesta raportoidaessa ei kerrota? Ja kuinka lukijan näkymättömiin jäävät tutkimukselliset valinnat – olivatpa nämä tarkoituksella kertomatta jätettyjä tai tutkijalle itselleenkin tiedostamattomia – vaikuttavat tutkimuksen etenemiseen ja tuloksiin?

Artikkelini käsittelee sattumien ja sattumusten merkityksiä tutkimusprosessissa. Tarkastelen aihetta pääasiassa oman, huumehoidossa olevien nuorten tarinoita koskevan, väitöskirjaprocessini näkökulmasta. Tavoitteenani on tuulettaa tai haastaa sellaisia käsityksiä, että tutkijan täytyy aina tietää, mitä hän on tekemässä, työskentelyn täytyy olla teoreettisesti ja menetelmällisesti hallussa ja eri tutkimusvaiheiden tarkan kontrolloinnin avulla päästään parhaaseen ja luotettavimpaan lopputulokseen.

Nostamalla esiin tämänkaltaisia seikkoja en halua kyseenalaistaa sitä, etteivätkö suunnitelmallisuus, selkeys ja määrätietoisuus ole tutkimukselle hyväksi. Ennemminkin toivon voivani omia kokemuksiani jakamalla rohkaista muita ehkä tutkijan uran alkutaipaleella olevia kulkijoita luottamaan siihen, että vaikka oma proses-

si tuntuu kangertelevan, olo on epävarma ja yllätyksiä sattuu, peli ei ole vielä menetetty. Tutkimuksen aiheena oleva ilmiö ei nimittäin välttämättä ole luonteeltaan mustavalkoinen tai taivutettavissa ennakko-oletusten mukaisen tutkimusasetelman muotoon. Kun aiheeseen perehdytään enemmän, siitä saattaa tulla esiin seikkoja, jotka muuttavat tai hämmentävät omia käsityksiä. Myös käsitykset suunnitellun asetelman sopivuudesta tutkimuksen kohteeksi ylipäättään voivat muuttua puhumattakaan siitä, että esiin nousee eettisiä ja moraalisia ristiriitoja. Tällöin epävarmuus lienee täysin luonnollinen reaktio ja se osoittaa ennemminkin tutkijan kypsyttää olla avoin aiheellensa kuin kertoo epäonnistumisesta.

Käyn kirjoituksessani läpi omaa tutkimusprosessiani lähtien liikkeelle aiheen valinnasta ja tutkimussuunnitelman laatimisesta. Kuvailen suunnitelmieni joustamista kenttätöön aikana ja prosessin etenemistä ennalta arvaamattomasti omalla painollaan. Teemaryhmä limityi osaksi prosessiani tutkimuksen kirjoittamisvaiheessa – Antti tosin vaikutti jo aiempiin tapahtumiin – mutta ryhmän merkitys lopputulokseen on suuri. Kirjoittamisvaihe oli työskentelyssäni kaikkein intensiivisin ja myös sille oli tyypillistä eteneminen ennemmin erilaisia asetelmia kokeilemalla kuin yhtä suunnitelmaa toteuttaen. Teemaryhmän käsittelyssä nämä kokeilut hioutuivat julkaisukelpoisiksi artikkeleiksi ja lopulta väitöskirjaksi. Tutkimusprosessistani olisi tuskin tullut vaikeuksien kautta voittoon yltävää ”sankaritarinaa” eheällä lopputuloksella ilman teemaryhmän ammatillista ja emotionaalista tukea.

Tutkimusaihe tutkijan peilinä

Harvoissa tutkimusraporteissa kerrotaan paljoakaan siitä, miksi tarkastelun kohteeksi on valikoitunut juuri kyseinen aihe. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa tutkimus on tehty tilauksesta tai sidottu johonkin tiettyyn rahoitukseen, joka on määrännyt aiheen. Aiheen valintaa saatetaan perustella yhtäällä sen ajankohtaisuudella ja toisaalla sillä, että kyseistä teemaa on ollut tapana päivittää tiettyjen vuosien välein (esimerkiksi erilaiset väestökyselyt). Sen sijaan harvassa ovat sellaiset pohdinnat, joissa tutkija kertoisi syvemmin siitä, miksi hän on kyseisen aiheen äärelle päätenyt, mikä siinä viehättää ja miksi sen tutkiminen on itselle tärkeää. – Vai oliko aiheenvalinta loppujen lopuksi sattumankauppaa? Johtuiko se tekijöistä, joihin ei itse voinut vaikuttaa?

Tutkija jää siis subjektina usein valmiissa tutkimusraportissa piiloon ikään kuin sen esiin tuominen heikentäisi tutkimuksen tieteellistä arvoa. Kuitenkin jokaisen tutkimuksen takana on tekijä tai tekijät henkilökohtaisine uskomuksineen ja vaikuttimineen. Tekijöiden motiivit ovat osa tutkimusta haluttiinpa sitä myöntää tai ei. Tutkija-subjektin esiin tuomisessa avoimesti on tosin myös vaaransa. Subjektin kokonaan häivyttämisen toisessa äärilaidassa voidaan mässäillä tutkijan omalla persoonalla ja alistaa kaikki tutkimukselliset valinnat henkilökohtaisiksi ratkaisuiksi. Kulusta keskitetä voisi edustaa yhdistelmä avoimuutta ja kohtuullisuutta.

Oman väitöskirjani aiheen valinta juontui sekä omista intresseistäni että sattumista. Koska tutkimusyksikköni oikea identifointi on salassa pidettävä, en ole täysin vapaa kirjoittamaan siitä, kuinka sen valintaan päädyin.

Aiheen valinta liittyi tiiviisti gradun valmistumisen jälkeen aloittamaani palkkatyöhön erään järjestön lastensuojelutyössä. Työhöni liittyen liikuin paljon erilaisissa lastensuojelulaitoksissa, joista huumehoitoon liittyvät vetivät minua erityisesti puoleensa. Samanaikaisesti olin tietoinen siitä, ettei alaikäisiä huumeidenkäyttäjiä oltu tutkittu juuri lainkaan. En kuitenkaan usko aikaisemman tutkimuksen puutteen olleen ratkaisevin tekijä aiheenvalinnalleni, vaikka se onkin ollut monessa kohtaa sopiva argumentti perustelemaan tutkimukseni hyödyllisyyttä. En edes erityisesti etsinyt vielä tuolloin aihetta jatko-opinnoille, koska graduni valmistumisesta oli lyhyt aika ja en ollut ajatellut koko jatko-opintoasiaa.

Vieraillessani kyseisessä alaikäisten nuorten huumehoitoyksikössä, jossa myöhemmin tein haastatteluni, tunnelma ja hoidossa olevat nuoret vetivät puoleensa vahvasti. Ehkä asiaan vaikuttaa se, että näin nuorissa jonkin verran itseäni ja tunsin heidän puolestaan samankaltaista voimattomuutta kuin joskus itse kahna-
tessani murrosikäisenä aikuisten kanssa. Nuorten ja henkilökunnan välisiä keskusteluja ja paikoitellen riitelyä kuunnellessani huomasin samastuvani helpommin nuorten yrityksiin tuoda näkökulmaansa esiin kuin henkilökunnan pyrkimyksiin saada väittelyissä nuoret selätettyä. Ymmärrystä tunsin molempia kohtaan. Halusin itse päästä kokeilemaan nuorten kanssa keskustelua ja antamaan heille tilaisuus selittää kaikessa rauhassa omia näkemyksiänsä. – Kyse oli siis jossain määrin siitä, että olisin itse toivonut joskus aikaisemmin saavani samanlaisen mahdollisuuden tulla kuulluksi ja ymmärretyksi.

Ajatus nuorten kanssa keskustelemisesta alkoi tuon yhden tietyn vierailun jälkeen kalvaa mieltäni. Kyse oli siis vahvasti henkilökohtaisesta intressistäni, joka selittyy omalla henkilöhistoriallani ja tavallani reagoida emotionaalisesti kohtaamiini ihmisiin ja tapahtumiin. Toisaalta osittain sattumaa oli juuri kyseiseen yksikköön työikäynille joutuminen ja samankaltaisia tuntemuksia olisi voinut herättää myös jokin toinen paikka. Tällöin myös tutkimukseni olisi suuntautunut toisenlaisiin aiheisiin. Huumetutkimusta, jos sellaista nimitystä haluaa käyttää, tutkimuksestani tuli siis osin sattumalta. Sen sijaan olisi aiheeni ollut mikä tahansa, se olisi aivan varmasti liittynyt vuorovaikutukseen ja tavalla tai toisella marginaaliin sijoittuvien ihmisten kokemuksiin.

Tutkimussuunnitelman useat merkitykset

Tutkimus lähtee konkreettisesti liikkeelle – ainakin useimpien opinnäytetyöoppaiden mukaan – tutkimussuunnitelman teosta. Ideoita, havaintoja ja muistiinpanoja on tietysti voinut muodostua pikkuhiljaa pidemmällä ajalla. Tutkimussuunnitelmaan rakennetaan ensimmäinen kirjallinen luonnostelma siitä, mitä ollaan tutkimassa ja miten tutkimus aiotaan toteuttaa. Kokonaiskuvan hahmottamisen lisäksi suunnitelma on tärkeä vakuuteltaessa professoreita tai muita ohjaajia tutkimushankkeen järkevyydestä. Myös rahoitusta haetaan tutkimussuunnitelmien avulla. Mikäli tutkimukseen kerätään empiirisiä aineistoja, tutkimussuunnitelmia tarvitaan usein myös tutkimuslupien hakuun.

Oma tapani tehdä tutkimussuunnitelmaa oli hahmotella sitä pikkuhiljaa sitä mukaa, kun sain aikaisempiin kirjoituksiini eri tahoilta palautetta. Palautteen myötä toiset suunnitelman ulottuvuudet kehittyivät eteenpäin. Nimesin tutkimussuunnitelmani muotoon ”versio kk/vuosiluku”, että erottaisin tuoreimman version aikaisemmista ja voisin katsoa jälkeenpäin kuinka suunnitelma on edennyt. Ensimmäisissä versioissa tutkimuksesta oli esillä löyhästi aihe, tutkimuskysymys, jonka muoto muuttui lukuisia kertoja sekä alustavaa menetelmän kuvausta, joka sekin päivittyi jatkuvasti. Käyttämäni tutkimusmenetelmän kuvauksen kirjoitin vasta väitöskirjani yhteenvetolukuun tutkimukseni lopputuloksilla. Suunnitelmien päivittäminen ja kehittyminen jatkui omalla kohdallani siis vielä pitkään senkin jälkeen kun olin kerännyt aineistoni.

Vaikka en itse enää kehtaa lukea ensimmäisiä suunnitelmapapereitani, ohjaajien alustava vakuuttelu hankkeen toteuttamiskelpoisuudesta niiden avulla ei ollut erityisen vaikeaa. Antti, joka toimi tuolloin sosiaalityön laitoksen professorina, kertoo omassa artikkelissa koke-neensa, että minä ”sain hänestä yliotteen” olemuksella-ni jo heti kättelyssä tehdessäni perusopiskelijana gradua. Ilmeisesti hän tarkoittaa tällä sitä, että vaikutin itsevarmalta ja perustelin tutkimusideani vakuuttavasti. Oma kokemukseni niin gradu- kuin väitöskirjasuunnitelman esittämisestä on erilainen. Jännitin kovasti, tunsin itseni epävarmaksi ja pelkäsin, että Antti pitäisi suunnitelmiani huonoina. Tulkitsimme siis kohtaamisiamme kovin eri tavoin ja ilmeisesti minä onnistuin peittämään epävarmuuteni tutkijana ylenpalttisen itsevarmalla esiinty-

misellä.

Peloistani huolimatta Antti rohkaisikin minua jatkamaan tutkimussuunnitelmani luettuaan. Tuolloin tapahtui myös yksi merkittävimmistä käännteistä väitöskirjanteko prosessissani. Antti ohjasi minut tapaamaan Stakesin Alkoholi- ja huumetutkimusyksikössä työskentelevää Pekka Hakkarasta, minkä myötä sain työlleni sekä rahoituksen että ehkä parhaan mahdollisen opastajan huumetutkimukseen. En olisi osannut kääntyä Pekan puoleen ilman Antin neuvoa ja jollei Pekka olisi ollut hakemassa Tommi Hoikkalan ja Nuorisotutkimusverkoston kanssa Akatemialta rahoitusta projektille, johon oma työni soveltui mukaan, olisi prosessini saatanut työsätä taloudelliseen puoleen.

Matkassani oli siis sekä sattumia että onnea myös perusedellytysten järjestymisen tasolla. Paikoitellen asiat soljuivat kovin helpostikin eteenpäin; pääsin Akatemian rahoittamaan tutkimusprojektiin ja sain työlleni loistavat ohjaajat; Pekan ja Antin lisäksi ohjaajina toimi Tampereen yliopistosta Arja Jokinen. Teemaryhmän käynnistyttyä prosessiin tuli mukaan myös Kirsi, jonka ohjauspanos työhöni oli lopulta valtavan suuri. Sen sijaan tutkimuslupien hakemista muistelen edelleen tuskan ja turhautumisen hiki otsallani. Ajallisesti tutkimuslupien haku tapahtui paljon ennen edellä kuvattuja tapahtumia kun työlläni ei ollut varsinaisia ohjaajia eikä rahoituksesta ollut tietoaakaan.

Tutkimukseni sijoittui huumehoitoa tarjoavaan lastensuojelulaitokseen, joka lienee yksi kiemuraisimmista instituutioista lupabyrokratian kannalta. Aloitin virallisten tutkimuslupien anomisen kyseisten hoitopalve-

luiden tuottajaorganisaatiolta, mitä edelsi lukuisat epäviralliset neuvottelut organisaation eri hierarkiatasoisissa. Tämän jälkeen lähestyin lupapyyntöni yksikköön lapsia ja nuoria sijoittavien kuntien sosiaali- ja terveystaloutta. Lopuksi toimitin yksikköön tutkimuksestani kertovan tiedotteen, joka oli suunnattu hoidossa oleville nuorille ja heidän vanhemmilleen. Ja tutkimuksesta kiinnostuneilta vanhemmilta ja nuorilta pyydettiin vielä henkilökohtaisesti kirjalliset luvat tutkimukseen suostumisesta.

Koska aineistoa ei pääse keräämään ennen tutkimuslupien saamista, lupia täytyy hakea jo siinä vaiheessa kun – erityisesti aineistokeskeisessä tutkimuksessa – ei voi aivan tarkasti tietää, mitä ja miten tulee aineistoa analysoimaan. Niinpä tutkimuksenteon prosessimaisuuden jo tuossa vaiheessa tunnistaessani hain tutkimuslupia suunnitelmilla, joiden otsikossa oli esillä tuo edellä mainitsemani ”versio” -otsikointi. Hakiessani ensimmäisiä lupia eräältä toimikunnalta hakemukseni evättiin sillä perusteella, että tutkimussuunnitelma ei voi olla versio, vaan sen täytyy olla lopullisessa muodossaan. Yritin selittää toimikunnan jäsenille, että tutkimussuunnitelma ei voi olla lopullinen vielä tässä vaiheessa, mutta se ei auttanut. Täytyi odottaa seuraavaa kokousajankohtaa ja uutta käsittelyä. Uudella kierroksella sama lupahakemus meni läpi lähestulkoon pelkästään sillä muutoksella, että otin otsikosta ”versio” -sanat pois. Tästä kokemuksesta opin sen, että on parempi olla tietävinään vähän enemmän kuin oikeasti tietää. Rehellisyys ja avoimuus eivät aina tuo toivottua lopputulosta.

Kaiken kaikkiaan tutkimuslupaprosessi kesti lähes

vuoden. Vasta luvat saatuani pääsin tekemään ensimmäisiä haastatteluja. Nyt tätä kirjoitusta tehdessäni olen käynnistänyt uuden tutkimushankkeen, jonka toteuttaminen on myös vaatinut lupaviidakossa kahlaamista. Tällä kertaa olen kokemuksesta viisastuneena osannut hoitaa lupien haun ja niiden pohjaksi tehdyt tutkimussuunnitelmat huomattavasti nopeammin ja tyylikkäämmin tuomatta esiin lukuisia keskeneräisiä ja epävarmoja seikkoja. Aineiston keruun mahdollistaneen rahoituksen varmistumisen jälkeen onnistuin vakuuttamaan uudet tutkimusyksiköni hankkeeni mielekkyydestä sekä saamaan tarvittavat luvat muutamassa kuukaudessa.

Haastattelujen tekeminen tuntemattomalla kentällä

Tutkimussuunnitelman lisäksi myös haastattelurungosta halutaan usein tarkka selvitys etukäteen niissä tutkimuksissa, joissa haastattelua käytetään. Ja hyvä niin onkin; lähdettäessä kohtaamaan niitä ihmisiä, joiden kanssa haastattelut tehdään, täytyy olla jonkinlaiset eväät matkassa. Ei olisi kovin tyylikästä lähestyä arkaluonteisen aiheen kanssa ehkä vaikeassa elämäntilanteessa olevia haastateltavia kylmiltään ja paneutumatta aiheeseen. Merja kuvaa omassa artikkelissaan hyvin haastattelutilanteen herkkyyttä ja tutkijalta vaadittavaa sensitiivisyyttä, mikä on välttämätöntä haastateltavan kunnioittavalle kohtaamiselle ja luottamuksen syntymiselle.

Ensimmäistä versiota omasta haastattelurungostani ruodittiin hartaasti Antin ja Synnöve Karvinen-Niini-

kosken luotsaamassa sosiaalityön jatkokoulutusseminaarissa. Muista väitelleeni kovasti joidenkin seminaarilaisien kanssa siitä, kuinka hyvin tutkijan täytyy tuntea etukäteen se kenttä, jolle on lähdössä. Jotkut olivat vahvasti sitä mieltä, että ymmärrystä tutkittavasta kohteesta ei voi syntyä, jollei tietoa ja kokemusta ole jo etukäteen. Oma ajatukseni oli, etten tiedä paljoakaan huumeita käyttävien nuorten elämästä mutta se ei haittaa, koska olen menossa oppimaan siitä nuorten omien kertomusten kautta.

Vaikka väitin seminaarissa voivani hyvinkin mennä vieraalle kentälle noviisina, olin hirvittävän epävarma ja uskoni haastattelujen onnistumiseen oli kokemattomuuteni vuoksi vähissä. Epävarmuuttani kuvaa hyvin se, että ennen haastattelujen alkamista näin useita kertoja painajaisunia tilanteista, joissa olin kahdestaan jonkun kasvottoman nuoren kanssa. Meidän olisi pitänyt jutella mutta minulla ei ollut mitään sanottavaa eikä kysyttävää, vaikka haastattelurunko todellisuudessa olikin tehtynä.

Toivoin kovasti, että ensimmäisiksi haastateltaviksi olisi tullut tyttöjä, koska ajattelin voivani jutella heidän kanssaan poikia luontevammin. Käytyäni ensimmäisen kerran yksikössä esittelemässä hankettani nuorille ja kyselemässä alustavasti heidän suostumustaan tulokseksi oli kuitenkin kahden pojan lupautuminen haastatteluun. Niinpä lähtiessäni vihdoinkin tekemään ensimmäistä haastattelua mielessäni takoi kysymys: mitä puhuttavaa minulla voisi olla 16-vuotiaan huumeita käyttävän pojan kanssa. Eihän itselläni ole kokemusta niin huumeiden käytöstä kuin poikana olemisestakaan. Ja vaikka tei-

ni olen itsekin ollut, ovat omat kokemukseni 1980 ja 1990 -lukujen vaihteen keskisuomalaisesta maalaiskirkonkylästä varmasti melko kaukana 2000-luvun pääkaupunkiseutulaisista nuorisokulttuureista. Kuinka pitkälle pärjäisin pelkällä halullani kuulla ja ymmärtää?

Ensimmäistä haastateltavaksi suostunutta poikaa tavatessani jouduin turvautumaan vahvasti haastattelurunkoon. Toisenkin haastateltavan kohdalla esitin vielä runsaasti sellaisia etukäteen mietittyjä kysymyksiä, jotka eivät kuitenkaan tuntuneet luontevilta. Erityisesti jotkut sellaiset kysymykseni, jotka olin varta vasten keksinyt keskustelua virittämään – osittain jatkokoulutusseminaarissa saamieni vinkkien pohjalta – ohitettiin melko nopeasti. Nuoret eivät intoutuneet keskustelemaan kyseisistä aiheista. Lopulta jätin haastattelurunkopaperini osittain syrjään ja aloin hyödyntää uusissa haastatteluissa nuorten itsensä edellisissä haastatteluissa esiin tuomia asioita. Pitäytyminen tarkasti etukäteen suunnitellussa haastattelurungossa olisi jossain määrin estänyt keskittymisen niihin asioihin, joita nuoret itse nostivat esiin.

Teoriani siitä, ettei minun tarvitse tietää etukäteen tarkasti, mitä keskustella nuorten kanssa ja että lähden kädestä pitäen sitä oppimaan, näytti toimivan jokseenkin hyvin. Tärkeämpää kuin seurata etukäteen tehtyä tiukkaa suunnitelmaa oli ainakin omalla kohdallani uskaltaa heittäytyä mukaan nuorten merkitysmaailmoihin vaikka sen joutui tekemään epävarmana ja oman tietämättömyyden tunnustaen. – Tietystikään en voi tietää miten paljon monipuolisempia ja syvällisempiä haastatteluista olisi tullut, jos etukäteistietämykseni aiheesta olisi ollut parempi. Tehdessäni haastatteluja uudessa

tutkimuksessani huumeita käyttäneille äideille minun oli selvästi helpompi orientoitua äitien tarinoihin, koska heidän kertomuksissaan oli samankaltaisia ulottuvuuksia nuorten tarinoiden kanssa. Useat termit, joita ihmettelin nuoria haastatellessani, olivat nyt tuttuja. Pystyin myös jo itse haastattelutilanteessa yhdistelemään äitien kertomia asioita laajempiin yhteyksiin. Toisaalta en enää ollut niin vapaa ennakko-oletuksista kuin nuoria haastatellessani.

Erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa, joka kohdistuu erilaisiin marginaaliryhmiin, ei liene voida välttää liikkumasta osittain tuntemattomilla kentillä ja kohtaamaan ihmisiä, joiden elämä ja arkikokemukset ovat itselle vieraita. Itseäni näille vieraille kentille astuminen on aina viehättänyt vaikkakin myös pelottanut. Aikaisemmin olen haastatellut esimerkiksi kroonisesti alkoholisoituneita vanhoja miehiä, jolloin jouduin vielä suuremmassa määrin liikkumaan haastatteluissa näppituntuman varassa kuin nuorten kanssa (Virokannas 2000). Tutkimusraportin kirjoittaminen oli tuolloin melko helppoa ja vaivatonta kaikkien kommellusten ja tahkoamisen jälkeen, mitä itse aineistonkeruuvaiheessa tapahtui. Myös monet muut tutkijat ovat raportoineet kokemuksistaan erilaisten kulttuurien yhteen törmäämisen rajapinnoissa siten, että ennalta arvaamattomien asioiden kuvaus tutkijan omasta perspektiivistä on muodostunut merkittäväksi osaksi itse tutkimusta (esim. Wiseman 1970, Kylmä 1991, Pösö 1993...).

En usko, että viehätöksessä kokea tutkijana jotain omasta kulttuurista poikkeavaa, olisi kyse yksinomaan tirkistelyn halusta. Ennemminkin kyse on mahdolini-

suudesta laajentaa omaa kokemuspintaa ja näkökenttää suhteessa yhteiskunnan ilmiöihin ja toisten ihmisten kokemuksiin. Vierailta kentillä liikkuminen tuo myös välttämättä tullessaan tapahtumien hallitsemattomuutta, suunnitelmista poikkeamista sekä niin kiusallisia kuin hauskojakin tilanteita. Yllättävää voi myös olla samankaltaisuuksien löytyminen itsensä ja tutkittavien välillä: sen huomaaminen, että jossain näennäisesti kovin vieraassa onkin taustalla itselleen läheistä ja tuttua. Uskoisin, että sosiaalityön tutkija on tämänkaltaisissa tutkimusasetelmissa erityisen lähellä niitä kokemuksia, jota sosiaalityöntekijät käyvät läpi päivittäin asiakastyössään. Kiinnostus ja uskallus heittäytyä johonkin ennalta arvaamattomaan ja katsomaan asioita uusista näkökumista lienee oleellista niin sosiaalityön tekijälle kuin tutkijallekin.

Haastateltavien valikoituminen

Pieniin marginaaliryhmiin kohdistuvissa empiirisissä tutkimuksissa niin sanottua tutkittavien joukkoa ei valita satunnaisotannoilla tai muilla tilastotieteellisillä menetelmillä. Kun haastateltavia on vaikea saada osallistumaan tutkimukseen, mukaan on otettava kaikki, jotka suinkin saatavilla ovat. Omassa tutkimusprosessissani en päässyt itse kysymään nuorilta heidän suostumustaan vaan yksikön työntekijät tekivät sen puolestani. Siten en myöskään voinut kontrolloida sitä, keneltä lupaa kysyttiin ja keneltä ei. Aina, kun sain kuulla jonkun nuoren suostuneen, sovin haastatteluajan hänen kanssaan.

Omasta näkökulmastani haastateltavien valikoituminen tapahtui siis ulottumattomissani. Jonkinlaista vaikutusta valikoitumiseen oli myös omalla läsnäolollani tai paremminkin tutkimuksesta ulos karsiutumiseen sattumien summana. Erään nuoren kohdalla tapahtui siten, että tyttö, ”Kaisa”, oli lupautunut yksikön hoitajille haastateltavaksi. Olin yksikössä käymässä haastattelemassa erästä toista nuorta, kun minulle kerrottiin Kaisan suostumuksesta. Myös Kaisan äiti oli kyseisenä päivänä yksikössä perhetapaamisessa. Olin itse odottelemassa yksikön tupakeittiössä erään toisen nuoren haastattelun aloittamista, kun Kaisan äiti tuli viereeni istumaan perhetapaamisen päätyttyä. Äiti alkoi kertoa minulle asioita, jotka liittyvät Kaisan hoitoon selvästikin olettaen, että minä olen yksi yksikön työntekijöistä. Kerroin äidille olevani tutkija ja etten ole osallinen Kaisan hoitoon. Äiti innostui kovasti kuullessaan minun olevan tutkija ja alkoi kysellä enemmän tutkimuksestani. Tämän jälkeen hän kertoi kirjoittaneensa pitkään tyttärensä vaiheista päiväkirjaa ja kysyi voisiko lähettää minulle kopiot, niin että voisin ottaa ne osaksi tutkimustani. Yritin torjua ehdotuksen varovasti, mutta äiti jatkoi puhettaan kyselemällä toistuvasti osoitetani. Juuri tällöin Kaisa itse tuli paikalle ja alkoi tivata äidiltään, mitä tämä oikein aikoo lähettää minulle. Äiti vastasi lähettävänsä minulle kirjoittamansa päiväkirjat, johon Kaisa alkoi huutaa, ettei äidillä ole mitään lupaa antaa hänestä mitään tietoja. Olin itse vaivautunut, koska en olisi alun perinkään halunnut äidin päiväkirjoja ja Kaisa selvästi oletti myös minun olevan juonessa mukana. Heti seuraavalla kerralla ollessani yhteydessä yksik-

köön, minulle kerrottiin Kaisan peruneen suostumuksensa haastatteluun.

En siis tiedä tarkalleen, miksi jotkut nuoret suosivat haastatteluun ja toiset eivät. Ainakaan huumeisiin suhtautumistapa ei liene ollut syynä, sillä haastatteluun suostuneiden joukossa oli sekä huumeista eroon haluavia että niitä, jotka sanoivat suoraan jatkavansa käyttöä. Mukana oli suurin piirtein yhtä paljon tyttöjä kuin poikia, eri paikkakunnilta tulevia ja myös erikäisiä. Minulla ei ole myöskään kunnollisia perusteita sille, miksi lopetin aineiston keräämisen saatuani 17 haastattelua kasaan. En voi perustella haastattelujen lopettamista aineiston kylläntymisellä tai muulla vastaavalla, sillä keräsin aineistoa kolme vuotta ja lopulta oli aikataulullisesti vain pakko luovuttaa ja aloittaa aineiston keräämisen sijaan analyysin teko ja tutkimusraportin kirjoitus. En oikein usko, että diskurssianalyttisessä merkitysten ja identiteettien tutkimisessa aineisto voi ylipäättään kylläntyä. Tutkimuksen kohteena eivät ole kyseisessä lähestymistavassa yksilöt vaan erilaiset merkitykset ja määritelmät. Yhteisiä merkitysulottuvuuksia tuli esiin jo noissa 17 haastattelussa, mutta uusia juonteita olisi varmasti tullut lisää jokaisen uuden haastattelun myötä.

Tutkimusmenetelmän valinta

En ole oikein koskaan päässyt selvyyteen siitä, miksi olen kiinnostunut juuri diskurssianalyysin käyttämisestä omassa tutkimuksessani. Miksi kaikista mahdollis-

ta menetelmäoppaista ja eri menetelmillä tehdyistä tutkimuksista diskurssianalyttinen aineiston käsittelytapa ja konstruktionistinen näkökulma on tuntunut minusta oikealta ja itselleni parhaiten sopivalta?

Saadessani ensimmäisen kerran käsiini Diskurssianalyysin aakkoset (Jokinen ym. 1993) en edes opiskellut vielä yliopistossa eikä minulla ollut aikomusta eikä edellytyksiä alkaa tehdä tutkimusta. Vaikka kirjaa oli aluksi vaikea lukea, päässäni alkoi napsahdella palikoita paikoilleen; ”näin tämä juuri menee”; ”vaikken ole koskaan osannut itse ajatella näin, niin tämä tuntuu järkevältä”. Toisaalta joitakin muita menetelmän kuvauksia lukiesani mieleni nousi epäileviä kysymyksiä ja en tullut vakuuttuneeksi asioiden kulusta esitetyillä tavoilla. Onko kysymys siis ikään kuin jostain uskonnollisesta tai tunneperäisestä kokemuksesta? Toki kesti useita vuosia, ja parikin opinnäytetyötä valmistui, ennen kuin opin jollain tavalla soveltamaan menetelmää itse. Samoin kesti kauan oppia huomaamaan, että menetelmän sisällä on runsaasti eri suuntauksia ja keskinäistä erimielisyyttä siitä, kuinka diskurssianalyttistä tai diskursiiviseen psykologiaan perustuvaa analyysia tulisi tehdä.

Toisaalta en ole voinut aina ”DA-uskovaisuuttani” harjoittaa, sillä virkatyössäni olen joutunut tekemään useita pienoistutkielmia ja arviointeja toisillakin menetelmillä. Jostain syystä tunnen kuitenkin olevani eniten tosissani tehdessäni sellaista tutkimusta, johon oikeasti uskon.

Tutkimusaiheeni valintaan vaikutti siis osaltaan myös se, että se tuntui sopivan myös omaksi kokemaani tutkimusmenetelmään. Tietysti huumehoidossa olevi-

en nuorten haastatteluja olisi voinut käyttää aineistona usealla muullakin menetelmällä tehtävään tutkimukseen. Ja valitsemalla haastattelut aineistonkeruun menetelmäksi haastoin myös diskurssianalyysille tyypillisempää tutkimustapaa, sillä tutkijan osallistumista aineiston muodostamiseen ei aina katsota menetelmän harjoittajien parissa hyvänä.

Yksi merkittävä osa tutkijana kehittymistä ja epävarmuuden muuttumista voimavaraksi onkin ollut omien sovellustapojen kokeileminen ja löytäminen myös tutkimusmenetelmien käytössä. Opiskeluaikanani kulin usein opiskelijoiden valittavan, ettei yliopistossa saa kunnollista tutkimusmenetelmäopetusta ja kukaan ei kerro kuinka erilaisia aineistoja oikein pitäisi analysoida. Taisinpa itsekin osallistua tuohon tuskailuun. Näin jälkeensä katsottuna väittäisin, että eväitä kyllä kertyi reppuun pitkin matkaa, mutta vasta oman tutkimuksen tekeminen ja erilaisten sovellusten kokeileminen auttavat tuohon epämääräisyyden ja osaamattomuuden tunteeseen.

Kun alkaa analysoida omaa aineistoaan kenties ensimmäistä kertaa ja tuntee suurta epävarmuutta ja ehkä kiukkuakin siitä, että kukaan ei kerro mitä pitää tehdä, tärkeintä on unohtaa yhden oikean analysointitavan metsästäminen. Kaikenlaisia aineistoja voi analysoida useilla tavoilla. Toiseksi voi unohtaa sen, että koska tässä nyt tehdään tiedettä ja tutkimusta, niin omia näkemyksiä ja ideoita ei saa esittää. Sen sijaan, että etsii jostain toisesta tutkimuksesta valmiin mallin omaan työhön, ja survoo oman aineistonsa vaikka väkisin tuon mallin raameihin, kannattaisi kuunnella omaa aineisto-

aan. En usko, että kukaan pystyy lukemaan oman tutkimusaineistonsa läpi ilman, että yhtään ideaa tulee mieleen. Ja vielä kolmanneksi: kukaan ei tee valmista analyysiä ensimmäisellä kirjoituskerralla. Seminaareihin ja ohjaajille voi hyvin viedä keskeneräisiä tai vaihtoehtoisia analyysihahmotelmia. Juuri keskeneräisten tekstien ja analyysikokeiluiden kanssa askartelu oli teemaryhmä kakkosen vahvuus.

Teemaryhmän jäseneksi päätyminen ja ryhmän merkitys

Väitöskirjaprosessini ensimmäiset vuodet, alustavien suunnitelmien teko ja aineiston keruun aika, olivat melko yksinäistä työskentelyä. Kosketuspitoja yliopistolle oli lähinnä sosiaalityön jatkokoulutusseminaarin kautta, minkä lisäksi oli muutamia hajanaisia mahdollisten ohjaajien tapaamisia. Tuolloin en edes tehnyt mielessäni väitöskirjaa vaan suunnitelmissani oli lisensiaattityön tekeminen. Sitten yhtenä päivänä sain Synnöve Karvinen-Niinikoskelta sähköpostia, jossa hän kysyi haluaisinko tulla tutkijakoulutettavaksi sosiaalityön valtakunnalliseen tutkijakouluun b-paikalle, eli paikalle, jolla saisin saman tuen ja ohjauksen kuin muut tutkijakoululaiset mutta joka ei sisällä rahoitusta. Vuorokauden mietittyäni sanoin tahtovani tulla mukaan ja koska tutkijakoulussa kriteerinä oli väitöskirjan tekeminen, muuttuivat lisensiaattisuunnitelmani yhdessä yössä väitöskirjasuunnitelmiksi. Ikimaaailmassa en olisi tohtinut mieltää itseäni väitöskirjantekijäksi ilman tällaista tapahtumaa. En

siis koskaan hakenut tutkijakouluun tai tehnyt päätöstä väitöskirjan teosta, vaan sattumalla oli sormensa pelissä tässäkin asiassa.

Toinen vastaavanlainen sattuma koski väitöskirjani muotoa. Olin aina ajatellut tekeväni tutkimukseni monografian muotoisena. En ollut edes miettinyt toisenlaista vaihtoehtoa. Tapahtumaprosessi, jossa suunnitelmat muuttuivat, alkoi siitä, kun ohjaajani Arja Jokinen rohkaisi minua osallistumaan Sosiaalityö ja marginaalit –kirjahankkeeseen ja lähettämään abstrakti kirjan toimittajille, joista yksi oli Kirsi (tuolloin en vielä tuntenut Kirsii henkilökohtaisesti). Abstraktini hyväksyttiin mukaan hankkeeseen ja sain aikoinaan myös artikkelin tehtyä. Artikkelin valmistumista seuraavassa tutkijakouluryhmän tapaamisessa pohdiskelin, kuinkahan paljon pystyn hyödyntämään tekemääni artikkelia väitöskirjani kirjoittamisessa. Kirsi, joka tuolloin oli juuri aloittanut ryhmämme toisena vetäjänä, katsoi minua ihmetelleen ja totesi, että eikös tämä ollut ensimmäinen väitöskirja-artikkelini. Ilahduin ajatuksesta, että minulla olisi jo parikymmentä sivua valmista väitöskirjatekstiä ja niin monografiani muuttui artikkelimuotoiseksi. Jälkeenpäin tosin työni tekemiselle artikkelimuotoisena on löytynyt lukuisia hyviä perusteluja mutta uskoisin, että perusteluja olisi voinut löytää yhtä hyvin myös monografialle.

Tulin tutkijakouluun ja teemaryhmään mukaan siis melko nopealla rytinällä tietämättä tarkasti, mihin olin tullut. Muistan ajatelleeni koko tutkijakoulun ensimmäisessä tapaamisessa, jonka päätteeksi ihmiset jaettiin teemaryhmiin, että minä en kuulu tänne. Kaikki

muut ovat paljon fiksumpia ja heillä on oikeat tutkimushankkeet meneillään toisin kuin minulla. Meidän kakkosryhmämme kokoontui ensimmäisen kerran samana iltapäivällä valtiotieteellisen tiedekunnan kahvioissa. Tuosta tapaamisesta ovat ensimmäiset muistikuvani Ilsestä. Hän oli minun silmissäni jo lähestulkoon valmis tohtori ja olin valmistautunut vain katsomaan häntä kunnioittavasti kaukaa. Mutta hän alkoi jutella minulle, oli sydämellisen ystävällinen ja tunsin pian olevani kuin kotonani hänen seurassaan. Näin tapahtui ennen pitkää muidenkin ryhmäläisten kanssa. Varauksellisuus ja ulkopuolisuuden tunne katosi nopeasti. Ja kun ohjaajien kokoonpanoon liittyvistä alkukahinoista selvittiin, teemaryhmän tapaamiset alkoivat rytmittää koko kirjoitustyötäni.

Toin oman tekstin lähestulkoon jokaiseen teemaryhmän tapaamiseen. Neljän vuoden aikana olin ehkä kaksi kertaa poissa tapaamisista. Ryhmän ensimmäisen vuoden aikana keräsin vielä aineistoani ja esitin tapaamisissa kuvauksia ensimmäisistä haastatteluista ja tarkensin tutkimussuunnitelmaani. Toisen vuoden puolella välissä jätin palkkatyöni ja siirryin työskentelemään täyspäiväisesti tutkijana Akatemian rahoituksen turvin. Tämän jälkeen jokaista väitöskirja-artikkeliluonnostani käsiteltiin kaksi kertaa ryhmässä, jonka lisäksi laitoin tekstin vielä Kirsille ja sain häneltä viestin: anna mennä vaan. Tämä tarkoitti sitä, että artikkeli oli valmis lähetettäväksi julkaisuprosessiin. Jokaisen luonnoksen ensimmäinen käsittely ryhmässä perustui kokeiluluonteiseen tekstipohjaan, jossa olin nostonut jonkin tai joitakin teemoja aineistostani esiin ja tehnyt niistä alustavaa analyysiiä.

Punainen lanka oli noissa papereissa kuitenkin melko hatara enkä tiennyt itsekään, mihin luonnoksellani tähtäsin. Ryhmässä keskusteltiin tiiviisti paperini pohjalta noin tunti, ja sinä aikana aloin nähdä artikkelini lopullisen rakenteen ja juonikulun päässäni. Toisella käsittelykerralla hiottiin enemmän yksityiskohtia ja sain ideoita puuttuviin kohtiin. Työni käsittely ryhmässä ei ollut koskaan pettymys. Lähdin tapaamisista aina intoa puhkuen ja jatkoin työskentelyä heti seuraavana päivänä. Kävin kaikki ryhmäistunnon aikana tekemäni muistiinpanot läpi ja työstin ne muutaman viikon sisällä tekstiini. Sitten aloinkin odotella seuraavaa tapaamista. – Olen ollut maisteriksi valmistumisen jälkeen työelämässä noin kymmenisen vuotta. Koskaan en ole päässyt osalliseksi niin tehokkaasta ja samalla miellyttävästä tiimityöskentelystä kuin teemaryhmä kakkosessa.

Hyvä vai huono sattuma

Sellaisia käsitteitä kuin reliabiliteetti (johtuvatko tutkimustulokset vain sattumasta vai kyetäänkö tulokset riippumattomasti toistamaan) ja aineiston saturaatio eli kyllääntyminen (uudet tapaukset eivät tuo tutkimusongelman kannalta uutta tietoa) näkee usein sovellettavan väkivaltaisesti myös sellaisiin tutkimusasetelmiin, joissa niiden käyttö ja todistelu on epärelevanttia ja vie tilaa aiheellisimmilta pohdinnoilta. Esimerkiksi, kun tutkija on itse muodostamassa aineistoaan haastattelujen teon tai osallistuvan havainnoinnin keinoin, ei ole oleellista todistaa, että joku toinen tutkija olisi tehnyt samat

havainnot, muodostanut samanlaista vuorovaikutusta tutkittavien kanssa, kiinnittänyt huomionsa samanlaisiin asioihin ja tehnyt lopulta samanlaisia johtopäätöksiä niistä. Sen sijaan oleellisempaa olisi pohtia avoimesti tutkijan oman subjektiivisen roolin merkitystä, reflektoida omia valintojaan, tuoda esiin omien tulostensa rajallisuutta ja suhteuttaa omien havaintojensa niin eroja kuin samankaltaisuuksiakin muihin tutkimuksiin.

Sattumusten ja hallitsemattomien tapahtumien merkityksen tutkimukselle voisi kuvitella olevan suurempi aloitelevien tutkijoiden ja opinnäytetyön tekijöiden joukossa mutta vastaavanlaisista tapahtumista ovat raportoineet myös pitkänlinjan kokeneet ja arvostetut seniorit. Esimerkiksi Antti Karisto (2004) kuvaa herkkullisesti omassa Espanjan Aurinkorannan suomalaisen elämää valottavassa tutkimuksessaan kuinka ovien avautuminen suomalaisyhteisöihin ja juustosiivun paksuuntuminen paikallisessa kuppilassa tapahtuivat täysin epätieteellisten ja kontrolloimattomien tapahtumien seurauksena.

Omassa tutkimusprosessissani sattumukset ovat vaikuttaneet niin aiheen valintaan, aineiston muotoutumiseen, tutkimusongelman kehittymiseen, menetelmällisen otteen kehittymiseen, artikkeleiden aihevalintoihin kuin ohjauksen ja rahoituksen järjestymiseen. Tämän kaiken miellän kuitenkin tapahtuneen siten, että oma tietoinen otteeni voimistui prosessin edetessä ja lopulta valmis tutkimusraportti, joka on julkisesti ihmisten luettavissa, on myös hyvin tietoisien työskentelyn tulosta. En väitä, että sattumukset ovat huono juttu ja kontrolloitu, tietoinen toiminta hyvä tai päinvastoin, vaan että

molemmilla on paikkansa ja molempia täytyy voida sie-
tää ja myös hyödyntää.